

Görünmez El, Rasyonellik ve Yozlaşma: Liberal Yaklaşım (*)

Vural Fuat Savaş**

Giriş

Devlet Gücünü temsil eden kişilerden (politikacı ve bürokrat) bazılarını çeşitli yasa dışı yollarla kendilerine çıkar sağladıklarını gösteren skandalların artması, kamuoyunu ilgi ve dikkatini "Yozlaşma" (corruption) adı verilen bu konu üzerinde yoğunlaştırmıştır. Konu ile ilgili literatür, yozlaşmanın hem sebebini ve hem de çözümünü, genellikle devlet yapısındaki değişmelerde aramıştır. Devletin geleneksel görevine ek olarak, "refah devleti" kimliğinde doğan yeni görevler, devleti oluşturan kadroların (politikacı ve bürokratın, veya başka bir deyişle seçilmişler ile atanmışların) siyasi ve idari takdir yetkisiyle, zor kullanma gücünü artırmış, bu artan gücün, kamuoyu tarafından gereği gibi kontrol edilmemesi nedeniyle de politikacı ve bürokratın çıkar aracı haline dönmüştür. Öte yandan bu gelişmenin doğal bir sonucu olarak siyasi ve idari yapı aşırı ölçüde merkezileşmiş ve geleneksel demokratik yöntemlerle kontrolü güçleşmiştir. Bu durum da yozlaşmanın bir başka sebebini oluş-

turmuştur. Bu satırların yazarının da aralarında bulunduğu bir grup sosyal bilimci, yozlaşmanın ana nedeni olarak devlet yapısındaki bu değişmeyi görmüş ve yozlaşmanın önlenmesini sağlayacak çareleri de bu yapının değiştirilmesinde aramıştır. Bunların başında siyasi iktidarın ekonomik yaşama müdahalesinin sınırlandırılması, bunun için de gerekirse anayasal bazı kuralların getirilmesi, özelleştirme yolu ile devletin "minimal devlet" konumuna dönüştürülmesi, devlet bütçesinin denk olmasını sağlayacak önlemlerin alınması, personel atamalarının ciddi standart ve yöntemlerle kavuşturulması gibi önlemler gelir. (Savaş, 1994, 1997/A) Bu önlemlerin gerekli ve yararlı olduğunda kuşku yoktur. Nitekim tebliğimizin sonunda yapacağımız önerilerin başında yine bu kurumsal öneriye yer verilecektir. Ancak biz bu tebliğimizde konunun bir başka yönüne ağırlık vermek çabasında olacağız. Bilindiği gibi devlet soyut bir kavram olup, siyasi ve idari gücü kullanılan kişilerin davranışları ile şekillenir. Dolayısıyla devletin işleyişi ve bu

(*) "Yolsuzluk ile Savaşım Stratejileri / Uluslararası Sempozyum" "Anti - Corruption Strategies / An International Symposium" konulu, HFSA, "United States Information Service", "The British Council", "Goethe - Institut İstanbul", "Institut Italiano di Cultura İstanbul" "Goethe - Institut İstanbul", tarafından 29.09-3.10.1997 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen sempozyumda sunulmuştur.

(**) Prof. Dr., Yeditepe Üniversitesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

işleyiş içinde bir takım yasa dışı faaliyetlerin bulunması, doğrudan doğruya devleti temsil eden ve devlet adına görev yapan kişilerin davranışından kaynaklanır. Bu nedenle devletteki yozlaşmayı incelemek ve önlemek için yukarıda kısaca açıkladığımız kurumsal yaklaşım yanında ve belki ondan önce "kişi davranışları" nı incelemek gerekir. Kişiler devlet adına davranırken ve devlet otoritesini kullanırken nasıl davranırlar? Devlet adına görev yaparken kişisel çıkarlarını için ve nasıl gözetirler? Yasa dışı bu gibi davranışlar nasıl önlenir? Kısacası, bireyin duygu ve davranışları nasıl şekillenir, bu duygu ve davranışların belli ahlâki normlar içinde kalması nasıl sağlanabilir? Bu tebliğimizde cevap arayacağımız konular bunlar olacaktır.

Böyle bir açıklamanın çeşitli bilim alanlarının ortak konusu olduğu açıktır. Başta ahlâk ilmi olmak üzere, sosyoloji, sosyal psikoloji, siyaset ilmi, ahlâk ilmi, felsefe, antropoloji ve tarih; insan davranışını belirleyen etkenlerin neler olduğu konusunda söylenecek çok şeyi olan bilim dallarıdır. Bu satırların yazarı bir iktisat öğrencisidir ve bu nedenle konuya iktisat ilminin çevresi içinde bakılacaktır.

İktisatta insan davranışlarını belirleyen etkenlerin önemli bir rolü vardır. Çünkü iktisatın temel amacı, diğer ilimlerde de olduğu gibi, "geleceği tahmin etmek"tir. İnsan davranışlarını belirleyen etkenlerin neler olduğunu bilmeden veya bu etkenlerin neler olduğu ile ilgili bazı varsayımlara başvurmadan, ekonomik olayların bugün-

den yarına nasıl bir seyir izleyeceğini, bugün alınan kararların kısa ve/veya uzun dönemde ne gibi sonuçlar ortaya koyacağını kestirmek, davranışlarını nasıl şekillendirmek gerektiği bilinmez. Bugün ile gelecek arasındaki bu karşılıklı etkileşim, insan davranışlarını belirleyen etkenleri bilmeyi, eğer kesin bir bilme söz konusu değilse, bu etkenleri tahmin etmeyi gerektirir.

Özetle belirtmek gerekirse; iktisat doğrudan doğruya insan davranışları ile ilgilenen bilimlerden biridir. Dolayısıyla insan davranışlarını belirleyen etkenlerin neler olduğu iktisat için özel bir önem taşır. Bu önem nedeniyledir ki iktisat, bir ilim olarak ortaya çıktığı günden beri insan davranışlarını belirleyen etkenlere özel bir önem vermiştir.

Günümüzde ortodoks iktisatın Neoklasik teori adı verilen ve büyük ölçüde birey davranışlarının ekonomik analizi ile ilgili dalı, insan davranışları konusunda birbirini tamamlayan iki varsayımaya dayanır. Bunlardan birincisi, insan davranışlarına egemen olan, onlara yön veren etkenin "kişisel çıkar" içgüdüüsü olduğu varsayımdır. Buna göre kişiler, ister üretici ister tüketicisi olsun, daima kişisel çıkarını gözetecek ve bir ekonomik davranıştan elde edeceği kişisel yararı (faydayı veya kârı) maksimize edecektir. Bir başka tanımla kişi belli bir faydaya en az zahmetle, belli bir kâra da en az masrafla ulaşmayı amaçlayacaktır.

Neoklasik iktisat teorisinin insan davranışları ile ilgili bir diğer varsayımı "rasyonellik" varsayımdır. Bir başka deyişle insanlar akıl ve mantık

kurallarına göre davranırlar. "Homo Economicus" (Ekonomik insan) kavramında somutlaşan bir varsayım ile kişisel çıkar içgüdüsü arasında sıkı bir ilişki vardır. Aşağıda inceleneceği üzere rasyonellik kavramının çeşitli tanımlarından bir tanesi kişisel çıkar içgüdüsüyle yapılan davranışları kapsar.

Bu kavramları, aralarındaki ilişkiye ve yozlaşma olgusunun analizinde nasıl yorumlanacaklarını daha sonraya bırakarak, iktisat teorisinin konumuz yönünden önem taşıyan bir başka özelliğine kısaca değinmek yararlı olacaktır. Yozlaşma ister kurumsal yönden isterse birey davranışı yönünden incelensin, bir ahlâk sorunudur. Ortodoks iktisat teorisi ise, hem neo klasik iktisat teorisi ve hem de makro iktisat ve onun içinde yer alan çeşitli düşünce okulları kendini "amoral" (ahlâk üstü, ahlâkla ilgili olmayan) bir bilim olarak tanımlar. Bununla kastedilen şey, iktisat teorisinin ekonomik olayların analizinde sadece "sebep-sonuç bağılılığı" üzerinde durduğu, bireylerin ahlâki değer yargıları ile ve davranışlarının ahlâki yönleri ile ilgilenmediğidir. Bu nedenle bir iktisatçının iktisat ilmini genel kuralları içinde, bireysel davranışların ahlâki olup olmadığı, ahlâki değilse nasıl ahlâki hale getirileceği ile doğrudan doğruya bir ilgisi yoktur.

Ancak insanın ekonomik davranışlarını belli amaçlara ulaşmayı mümkün kılacak şekilde düzenlemek söz konusu ise (örneğin yeni bir idari örgütlenmeye gidilmesi veya yeni bir yasa çıkarılması gibi) yapılacak dü-

zenlemenin nasıl olması gerektiğini belirtmek de iktisatın ve iktisatçının görevidir. Çünkü yapılacak düzenlemenin etkinliği, yani hedeflenen amaçta ulaşmadaki başarı derecesi; bu düzenlemenin insan davranışlarını belirleyen etkenlere uygunluğu ölçüsünde artar.

Bu nedenle iktisatçı, kendini ahlâki ilkeler ile ilgili saymayan bir bilim dalının öğrencisi olmakla birlikte; eğer insan davranışlarının belli amaçlara yöneltilmesi gereği doğarsa alınacak önlemlerin niteliğinin ne olması gerektiğini söylemek gücüne sahiptir. Tebliğimizin son konusunu oluşturan yozlaşmayı önleyici, en azından, azaltıcı önlemler konusundaki öneriler neoklasik iktisat teorisinin temel kavramları olan kişisel çıkar içgüdüsü ve rasyonellik kavramlarının analizine ve karşılıklı ilişkisine dayandırılmıştır; ve bu konuda yapılan bir ilk deneme niteliğindedir.

Nitekim son yıllarda öncülüğünü yargıç Posner'in yaptığı ve Coase Teoremi'ne dayanan "Hukukun İktisadi Analizi" adlı yeni bir bilim dalı hukukun bütün dallarında mevcut ilkelerin, neoklasik iktisat teorisinin insan davranışı ile ilgili temel varsayımlarına göre, yani kişisel çıkar ve rasyonellik ilkelerine göre, düzenlenmesi gerektiğini öne sürmüştü ve büyük bir ilgi ile karşılanmıştır. (Posner, 1986; Cooter-Ulen, 1986 s. 10'dan)

Kişisel Çıkar İçgüdüsü

İncelememize iktisatın temel varsayımlarından biri olan "kişisel çıkar" (self-interest) içgüdüsünün nasıl orta-

ya çıktığı, ne anlam taşıdığı ve iktisatın temel ilkelerinden biri haline nasıl geldiği konusunu ele alarak başlamak yerinde olacaktır.

İnsan davranışlarını, "kişisel çıkar" içgüdüsünün yönlendirdiğini öne süren görüş, insan düşüncesinin yarattığı en eski ürünlerden biridir. Bu kavramın geçirdiği tarihsel gelişimi incelemek konumuz yönünden gerekli değildir. (Ayrıntılı tarihçe için bkz: Savaş, 1997/B. S.260 ve devamı). Tebliğin temel amacı açısından ve özellikle yozlaşmayı önleyici önlemlerin belirlenmesi yönünden üç iktisatçının görüşlerini kısaca ele almak yeterli olacaktır. Bunlar Adam Smith (1723-1790), Jeremy Bentham (1748-1831) ve John Stuart Mill (1806-1873) dir.

Kişisel çıkar dürtüsünün iktisat teorisine köklü ve kalıcı bir biçimde girişi Adam Smith'in ünlü eseri olan ve kısaca Ulusların Zenginliği diye anılan kitabıyla olmuştur. Ancak önemini belirtelim ki bu kavramın "Görünmez El" (Invisible Hand) kavramı ile birleştirip ayrıntılı bir biçimde açıklanması ise Smith'in bir başka önemli fakat ilki kadar tanınmamış kitabı olan Ahlâki Duygular Teorisi'nde gerçekleşmiştir.

Smith Ulusların Zenginliği'nde kişisel çıkar dürtüsünü literatürde çok sık aktarılan şu sözleriyle açıklamıştır:

"Akşam yemeğimizi; kasabın, bira-cının ve fırıncının, iyilik sever olduklarından dolayı değil, fakat kendi çıkarlarını düşündüklerinden dolayı hazır buluyoruz. Kendimizi onların insan-yetene değil fakat kendilerini sev-

melerine bakıyoruz ve onlar kendi ihtiyaçlarımızdan değil, fakat onların çıkarlarından söz ediyoruz. " (Smith, 1937, s.13)

Smith'e göre kişisel çıkar peşinde koşma, her kişinin ekonomik ve sosyal durumunu iyileştirme istediğinden kaynaklanıyor ve ana rahminden mezara kadar insan yaşamının her alanında kendini gösteriyordu. Ancak Smith'in en önemli düşüncesi ve bizce liberalizmin temel taşı olan oluşturan ilkesi kişisel çıkar peşinde koşan insanların "hiç istemeden ve hiç farkında olmadan" toplumun refahını da arttıracaklarını öne sürmüştü olmasıdır. Smith "Görünmez El" (Invisible Hand) adını verdiği bu kavramı Ulusların Zenginliği'nde sadece bir defa ve ithal sınırlamaları ile kapital birikimi konusunu açıklarken kullanmıştır:

"Fert genellikle, ne toplumsal çıkarı teşvik etmeye niyetlenir ve ne de onu ne kadar teşvik ettiğini bilir. Yurtiçi sanayii yabancı sanayie karşı desteklenmekle fert sadece, kendi güvenliğini gözetir; ve sanayii üretimini en çoğa çıkaracak (maksimize edecek) şekilde yönetirken de sadece kendi kazancını düşünür ve fert bu durumda, diğer durumlarda olduğu gibi, bir GÖRÜNMEZ EL tarafından tasarlanı içinde yer almayan bir amacı teşvik etmiş olur." (Smith, 1937, s.456 vurgulama bizim).

A. Smith "görünmez el" kavramının içeriğini ve toplumsal görevini Ahlâki Duygular Teorisi (The Theory of Moral Sentiments) adlı eserinde geniş biçimde açıklamaya çalışmıştır.

Heilbroner tarafından bir "şaheser" olarak nitelendirilen (Heilbroner, 1986, s.57) bu kitabında Smith, bireylerin ahlâki yargılarını nasıl oluşturduklarını, "fazilet" ve "günah" kurallarını nasıl tanımladıklarını açıklamaya yönelmiştir. Kitapta ele alınan konuların eksenini, Smith'in "Görünmez El" adını verdiği kavram olup, Smith bu kavramı "Tanrı'nın insan faaliyetlerine yaptığı gizli müdahale" olarak tanımlanmıştır. İktisatçılar "Görünmez El"den genellikle serbest piyasa mekanizmasının kendi kendine düzenli bir biçimde işleyişini anlar. Oysa ki Smith'in teorisinde Görünmez El, bu düzenleme görevinin ötesinde çok daha önemli bir göreve sahiptir. Smith'e göre Görünmez El olmazsa ne ahlâktan ve ne de toplumsal düzenden söz etmek mümkün olur. Ayrıca "toplumsal düzenin istikrarı ve sahip olduğu hiyerarşik yapı", Görünmez El sayesinde sağlanır.

Ahlâki Duygular Teorisi'nin cevap aradığı ilk soru kendi çıkarını gözeten bireylerin nasıl olup da egoizmden sıyrılıp bazı ahlâki ilkeler oluşturabildikleridir. Smith, kitabının başında bu soruya şu cevabı verir:

"İnsan ne kadar egoist olursa olsun, doğasında mevcut bazı ilkeler onu başkalarının mutluluğunu görmekten, kendine hiç bir çıkar elde etmese de, mutlu olur." (Smith, 1790, s... Heilbroner 1986, s.65'den).

Bu sözler, ünlü "Sempati İlkesi" (sympathy principle)nin ifadesi olup, Smith'in ahlâk teorisinin temelini oluşturur. Smith'e göre sempati tek "orijinal tutku" olup ahlâki kuralların

ana kaynağıdır. Çünkü sempati çevremizdeki insanların davranışlarını onaylayıp onaylamadığımızı gösteren bir kriter rolü görür.

Smith "sempati" ve "onay" ilkelere (sempati zımni bir onaya dayandığı için sadece "sempati ilkesi"nden söz etmek daha doğru olacaksa da yozlaşma konusunun incelenmesinde ayrı bir öneme sahip olduğu için burada sempati ve onayı birbirinden ayrı ele almayı tercih ettik.) hem birey davranışlarında ahlâki duyguların oynadığı önemli rolü ve hem de toplum düzeninin istikrarının böyle bir tutumla sağlanacağını açıklamak için kullanmıştır.

Smith'in sempati anlayışı "dinamik" bir yaklaşımı yansıtır. Bir başka deyişle değişen koşullar, sempati duyulan veya duyulmayan davranışları da değiştirir. Smith'e göre bir toplumda bireyler geleneksel ahlâk kuralları ile sınırlı değildir. Aksine her birey yetenekleri ve tutkularına göre davranmakta serbesttir. Bu nedenle Smith "ahlâki duyguların insanlara verilmediği fakat insanlar tarafından yaratıldığını" söyler. Akla gelen soru ise şudur: Bu durumda toplum anarşiye ve bir ahlâk kaosuna sürüklenmezmi? Bu soruya Smith "Hayır" diye cevap verir; çünkü, kaçınılması mümkün olmayan sempati ilkesi, kişileri toplumun onayını elde edecek şekilde davranmaya zorlayacaktır. Bu durumda bireyin, yeni koşullar yeni sempati biçimleri oluşturmuş olsa dahi, diğer bireylerce onaylanacak davranışlar dışına çıkması mümkün olmaz. Bu durum sadece birey davranışının, günün "ah-

lâki normları" na uygun olmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda, bu durumun bir sonucu olarak toplumda istikrar ve güven de sağlar.

Kişisel Çıkar-Görünmez El İlişkisi

Sempati İlkesi ile Görünmez El arasındaki ilişkinin açıklanması, kanımızca, Ahlâki Duygular Teorisi'nin en orijinal ve önemli katkısını oluşturur. Smith'e göre insan, doğası gereği, davranışlarının ne gibi sonuçlar yaratacağını, çok sınırlı bir alan dışında, önceden kestiremez. Öyleyse kişi nasıl bir davranışta bulunması gerektiğini nasıl bilecektir? İnsana görev duygusu ve vicdan gibi üstün ahlâki değerlerin Tanrı tarafından verildiğini savunan Smith, bu soruya da aynı yaklaşımla cevap vermiştir. Ona göre Tanrı, dünyayı yaratırken insana "akıldan daha güvenilir bir rehber" vermiştir. Bu da insanın "ihtirasları" (passion) dir. İhtirasların insan davranışlarını yönlendirici etkisi ve bu yönlendirmenin ortaya koyduğu sonuçlar "Görünmez El" i yaratır.

Smith'in sözleriyle; Görünmez El, "Doğanın Yaraticısı" tarafından insana verilen ve insan aklının zayıflığına rağmen insanın Tanrı'nın istediği gibi bir yaşama ulaşmasını mümkün kılacak araçları ifade eder. Bu araçlar, Tanrı'nın insanın içinde yerleştiği güçlü içgüdüler ve dürtülerdir. İnsanlar bu içgüdü ve dürtülere, onların uzun dönemli toplumsal amaçlarının ne olduğunu bilmeden uymak zorundadır. Böylece acil isteklerimizden kaçınılması için giriştiğimiz hareketler

bizi "amaçladığımız ve farkında olmadığımız" sonuçlara yönlendirir.

Fakir adamın çocuğunun zenginin sahip olduğu olanaklardan nasıl etkilendiği ve servet sahibi olma büyümesine nasıl kapıldığını anlatan Smith, Görünmez El'in oynadığı önemli rolü açıklar. Fakirin zengin olana hırslının insan doğasından kaynaklandığını belirttikten sonra "Doğanın bizi bu tür tutkularla donatması iyidir." Çünkü doğanın Yaraticısı, bizi zenginliğin büyümesine kaptırmakla, insan üstü gayretlere yönelmemizi sağlamıştır. Para kazanma duygusu ile koşuştururken "toprağı sürer, evler yapar, şehirler ve devletler kurar, Bütün bilimlerde ve sanatlarda yenilikler ve ilerlemeler sağlar..., İkel ormanları hoş ve verimli ovalar haline dönüştürürüz." (Smith, 1790, Heilbroner, 1986, s.119-123).

Sadece kişisel çıkar için girilen bu açığözlü davranışlar sonunda, zenginlik yaratan ve herkesin yararına olan toplumsal bir sonuç ortaya çıkar. Bu Smith'in Ulusların Zenginliği'nde savunduğu Görünmez El'in ekonomik yaşamdaki önemini gösterir.

Bentham ve "Utilitarianism"

"Kişisel Çıkar", "Görünmez El" ve "Özgür Birey" üçlüsünün gelişim sürecindeki ikinci aşama Faydacılık Doktrini'nin (Utilitarianism) kurucusu olan Jeremy Bentham'dır.

Eski Yunan Felsefelerinden biri olan Hedonizm'den kaynaklanan ve "Zevk (Haz) Psikolojisi" (Hedonistic Psychology) adı verilen bir temele dayanan Bentham, Smith'in Ahlâki

Duygular Teorisi'nin son baskısı ile hemen aynı yıllarda (1789) yayınlanan "Ahlâk ve Yasama İlkelerine Giriş" (Introduction to the Principles of Morals and Legislation) adlı kitabında, "Doğa; insanı, iki bağımsız efendinin, acının ve zevkin yönetimi altına koymuştur." dedikten sonra bu iki efendinin; yanlış ve doğruyu ve sebep-sonuç bağıllığını gösterecek tek ölçüt olduğunu savunmuştur:

Doğa insanlığı iki bağımsız efendinin yönetimi altına koymuştur: ACI ve ZEVK. Ne yapmamız gerektiğini ve ne yapacağımızı sadece bunlar gösterir. Bir taraftan doğru ve yanlışın ölçütü, diğer taraftan da sebep ve sonuç bağıllığı onların tahtına bağlanmıştır." (Bentham, 1970, s.1; Harris, 1980, s.37'den).

Bentham'a göre bir davranışın doğru ve yerinde bir davranış olması ancak "faydalı" olması koşuluna bağlıdır. "Fayda İlkesi" (Utility Principle) adını verdiği bu ilkeyi de şu sözlerle açıklamıştır:

"Fayda ilkesi ile kastedilen, her hareketin; söz konusu tarafın mutluluğu arttırıp azaltmasına göre, veya başka bir deyişle, mutluluğunu teşvik edip etmemesine göre onaylanıp onaylanmayacağı ilkesidir." (Bentham 1970, s.2; Harris, 1980, s.37-7'den)

Faydanın ölçülmesinin mümkün olduğunu öne süren Bentham'a göre hem birey davranışlarının ve hem de devlet faaliyetinin yanlış veya doğru olduğunun temel bir ölçütü vardır. "Temel Kural" adını verdiği bu ölçütü şöyle açıklamıştır:

"Yanlış veya doğrunun ölçüsü, en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğudur."

Zevk Matematiği" (Felicif Calculus) diye adlandırılan bu düşüncelerden hareket eden Bentham "faydacı ahlâk" (Utilitarian Moral) ve "faydacı devlet" (Utilitarian State) kavramlarını yaratmıştır. İnsan davranışlarının sadece zevk ve acı ile yönlendiriyor olması, hem bireysel davranışlarda ve hem de devlet faaliyetinde "fayda prensibi" (utility principle)nin dikkate alınmasını gerektirir. Ferde fayda sağlayan faaliyet ise "istenmez" (kötü) ve "üzüntü verici"dir.

Bentham'a göre toplum hayali bir varlıktır ve ortak çıkar ancak bireysel çıkarın bilinmesiyle belirlenebilir. Çünkü toplum çıkarı denilen şey, "onu oluşturan bireylerin çıkarının toplamından meydana gelir." Ona göre devlet, zora dayanarak kurulmuş ve alışkanlıklarla devam ettirilmiştir. Bentham'ın bu görüşleri "bireycilik" (individualism)in ve liberalizmin temellerini oluşturmuştur.

Ferdin çıkarından başka gerçek çıkar olmadığını ve bunu da fertten başka hiç kimsenin bilmeyeceğini söyleyen Bentham, ulusal zenginliğin ve mutluluğun artması için "devletin hiçbir şey yapmaması ve sadece susması gerektiği"ni iddia etmiştir.

Smith'in kişisel çıkar dürtüsüyle hareket eden bireyin, onay ve sempati ile sınırlanması gerektiğini düşünmesine karşılık Bentham, yukarıda kısaca belirttiğimiz devlet ile ilgili görüşleri ile tezat teşkil edecek bir tavır takınmış ve kişisel çıkar peşinde ko-

şan kişilerin davranışlarına yasal yondan müdahale etmeyi ve bir ceza tehdidi getirmeyi savunmuştur. Ancak bu yasalar bireylerin kişisel çıkarlarını izleyen doğal davranışlarına ters düşmemeliydi. Doğal biçimde davranan insanlar, öyle bir kural ve yaptırımlar sistemi içinde yerleştirilmeliydi ki, kendi doğal davranışlarını takip ederek, hem kendilerini tatmin etsinler ve hem de "en büyük mutluluğu" yaratabilsinler. Bu nedenle Bentham, insanlığa yapılacak en büyük yardımın "iyi yasalar" yapmak olduğunu söylemiştir. İyi yasa yapmak için de iki ilkeye sadık kalmak gerekecekti. Birinci ilke "en çok sayıda insana en büyük faydayı sağlamak", ikinci ilke de "psikolojik hedonizm'e yani insanların zevke koşup acıdan kaçtuklarını söyleyen teoriye uygun davranmaktı. (Bentham'ın hukuk felsefesindeki yeri ve önemi için bkz: Güriz, 1992, s.255-286.)

J. S. Mill ve Aydınlatılmış Kişisel Çıkar

Üzerinde duracağımız üçüncü aşamayı John Stuart Mill temsil etmektedir. Mill, hem Bentham'ın "İspatın Mantığı" (Rationale of Evidence) adlı beş ciltlik kitabını yayınlamış ve hem de onunla birlikte "Radikal Filozoflar" adı verilen grupta yer almış olmasına rağmen Bentham'ın bazı görüşlerine karşı çıkmıştır (Ayrıntılı bilgi için bkz: 1997/B, s.441 ve devamı). Özellikle Bentham'ın insan davranışının sadece kişisel çıkar tarafından yönlendirildiği yolundaki görüşünü red etmiş, Smith'in vurguladığı sempati ve

iyilikseverlik (altruizm) gibi insancıl davranışlara yer vermediği için onu eleştirmiştir. Aynı zamanda faydacı teori'de zevkler arasında derecelendirme yapılmış olmasını, kişisel zevklerin birbirinden farklı olabileceğine yer verilmesini eleştirmiştir. "Tatmin edilmiş bir domuz olmaktansa tatmin edilmemiş bir insan olmak daha iyidir." demek suretiyle zevk ve mutluluğunu izafi (görelî) olduğunu belirtmiştir.

Ancak Mill'in bu eleştirileri Faydacı Teori'nin red edilmesinden çok bu teorinin ıslah edilmesine yöneliktir. Çünkü Mill de bir "hedonist", yani kişi davranışında zevklerin ve duyguların ahlâki niteliğinin insanın mutluluğuna olan katkısı ile ölçülmesi gerektiğini düşünüyordu.

Faydacı Teori'ye Mill'in yaptığı katkı "Aydınlatılmış Kişisel Çıkar" (Enlightened Self-Interest) diye adlandırılan katkıdır. Gerçek yaşamda kişisel zevklerin arasında bir tercih sıralaması yapabilir, uzun dönemde daha çok zevk elde etmek için bugünkü zevkenden vazgeçebilir veya elindeki kaybetmemek için, bazı kişi veya gruplara bazı ödünler verip kendi zevkenden fedakârlıkta bulunabilir. İşte Mill bu gibi durumları incelemeye yönelmiştir. Bunun için de "fayda" kavramını yeniden tanımlamış, objektif bazı kriterlere göre zevklerini sınıflandırmaya ve aralarındaki nitelik farklarını belirlemeye çalışmıştır. Buna göre bazı zevkler sahip oldukları nitelik nedeniyle diğerlerinden üstündür. Bazıları az sayıda kişi için zevk kaynağı olabilir, bazıları ise çok sayı-

da insana fayda verebilir. Zevkleri bu şekilde sınıflandırma söz konusu olunca karşımıza kaçınılmaz bir sorun çıkar: Zevkleri, arzu edebilirlik sıralamasına kim tabi tutacaktır? Bir "diktatör" mü, bir "filozof-kral" mı? Yoksa bireylerin kendi başlarına doğru tercihte bulunabileceklerini mi varsayacağız?

Bu önemli soruya Mill ve diğer faydacı düşünürler, "bireyin doğru tercihte bulunacağı" şeklinde cevap vermişlerse de, bütün ümitlerini bireyin eğitime ve toplumun orta sınıfını oluşturan kimselerin, hırslarını kontrol altında tutmayı başaracak akıl ve basiret sahibi olmalarına bağlamıştır. "Aydınlatılmış kişisel çıkar" kavramı, kişisel çıkar dürtüsü ile hareket eden bireyin davranışlarının ancak eğitimi sayesinde diğer kişilerin onay ve sempatisini kazanacağını öne sürer (Macridis, 1986, s.32).

Buraya kadar anlatılanları ve Smith, Bentham ile Mill'in görüşlerini özetlemek gerekirse şunu söyleyebiliriz: İnsanlar kişisel çıkar içgüdüsü ile hareket ederler. Kişisel çıkar içgüdüsü ile hareket eden insanlardan oluşan bir toplumda, anarşinin değil, düzen ve istikrarın egemen olması ise, kişisel çıkar dürtüsü ile hareket eden insanların bu davranışlarının, bir taraftan kontrol altında tutulmasından (bu kontrol Smith'de sempati, Bentham'da yasa, Mill'de ise eğitim ile sağlanır.) diğer taraftan toplumun tümünü, bireyler farkında olmasa da, zenginliğini artırmasından kaynaklanır. Bu umulan olumlu sonucun ortaya çıkması ise, bireyin karar ve davranış-

larında özgür olmasına bağlıdır. Liberalizmin benimsediği ve savunduğu insan davranışı ve insanlar arası karşılıklı ilişkiler, bu ilkelerden kaynaklanır.

Burada özenle altı çizilmesi gereken bir nokta vardır. Bu da "kişisel çıkar içgüdüsü" ile bütün insanlık tarihi boyunca, her türlü düşünce tarafından horlanan ve eleştirilen "açgözlük" (avarice) kavramının birbirinden ayrı kavramlar olduğudur. Kişisel çıkar içgüdüsü insan yaşamının her alanında, ekonomide, siyasette, eğitimde ve sanatta "ideal"e ulaşma istek ve çabasını yansıtır. Bu nedenledir ki basit bir "açgözlü davranış" (tamah veya hırs kavramları da eş anlamlı olmayıp "rasyonel" bir davranışı temsil eder. Kişisel çıkar dürtüsüne verilen bu anlam, bizi "rasyonel" kavramını incelemeye götürür. Aşağıdaki bölümde kısaca bu incelemeyi yapacağız.

Rasyonellik ve Kişisel Çıkar İçgüdüsü

Kişisel çıkar içgüdüsünü yukarıda belirttiğimiz niteliği kabul edince, rasyonellik ile arasındaki ilişkiyi ortaya koymak çok kolay olacaktır, çünkü aşağıda belirttiğimiz üzere kişisel çıkar dürtüsü ile rasyonellik tanımı arasında çok sıkı bir ilişki vardır.

Konu ile ilgili literatürde, rasyonellik iki şekilde tanımlanmaktadır. Bunlar "tutarlık" (consistency) tanımı ile "kişisel çıkar" tanımıdır. Tutarlılık tanımına göre, rasyonellik çeşitli alt kümelere yapılacak bir tercihin birbiriyle tutarlı olması demektir; başka deyişle x ve y elemanlarına sahip çe-

şitli alt kümelerin hepsinde ve daima x'in y'ye tercih edilmesi hali"dir. (Sen, 1987/A, s.69; Sen, 1987/B s.15 ve devamı) Bu tanımı günlük yaşama uygularsak; rasyonellik "belli koşullarda hep aynı davranışın tekrarlanmasını" gerektirir.

Rasyonelliğin ikinci tanımı ise doğrudan doğruya, kişisel çıkar içgüdüsüne dayanır ve rasyonel davranışı, "kişisel çıkarın optimizasyonu" olarak tanımlar. Sen'in belirttiği gibi, insan davranışını belirleyen başka etkenlerden söz etmek mümkün olsa dahi, "acımasız bir şekilde, kendi çıkarını gözeterek "ekonomik adam" varsayımı iktisatta çok uzun süreden beri insan davranışını belirleyen bir rol oynamıştır." (Sen, 1987/A, s.69)

Neoklasik iktisatın temel konularını oluşturan "fayda maksimizasyonu" (Tüketici Dengesi) ve "kâr maksimizasyonu" (Üretici Dengesi) rasyonel bireyin ulaşmayı amaçladığı "ideal durum"ları gösterir. Bu ideal durumlara ulaşılması, ancak bireylerin kişisel çıkar dürtüsü ile hareket etmeleri halinde mümkündür. Çünkü ancak bu dürtü ile hareket eden bireyler arasında; "iş bölümü", rekabet ve gönüllü mübadele" mümkün olur.

Bu konuya son vermeden önce bir noktayı belirtmek gerekiyor. Kişisel çıkar dürtüsüne dayalı rasyonellik kavramı, çok çeşitli yönlerden eleştirilmiş olmasına rağmen iktisatın neoklasik iktisat adı verilen ve bugünkü ders kitaplarında "Fiat Teorisi" diye adlandırılan bölümünde temel yaklaşımı oluşturur. Keynesyen İktisat ile Moneterizm'in bu yaklaşımı ile ilgisi

ya hiç yoktur veya çok zayıftır. (Arrow, 1987, p.70). Son çeyrek yüzyılda ortaya çıkan ve Rasyonel Beklentiler Hipotezi'ne dayalı "Yeni Klasik İktisat" (New Classical Economics) teorisi "Fertler Optimize eder" ve "Piyasalar dengeye Getirir" İlkelerini Makro İktisat'a da uygulama gayreti içindedir. Yeni Klasik İktisat'ın yaygınlık kazanması haline kişisel çıkar dürtüsüne dayalı rasyonellik kavramı hem Fiat Teorisi'nin ve hem de Milli Gelir Teorisi'nin (eğer birey davranışlarından soyutlanmış böyle bir teori varlığını sürdürebilirse) temel varsayımı haline gelecektir.

Rasyonel Yaklaşımın Eleştirisi

Yukarıda açıklanan rasyonel yaklaşımı çeşitli yönlerden eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin bir kısmı rasyonellik için öngörülen koşulların, gerçek dünyada bireyler tarafından yerine getirilmesinin mümkün olmadığı konusunda yoğunlaşmıştır. Homo economicus kavramında şekillenen ve bireyin, ilgilendiği konu ile ilgili tüm enformasyona (information) sahip olduğu ve bütün alternatifleri inceleyip değerlendirdiği varsayımı gerçekçi değildir. Kişiler bir konu ile ilgili tüm enformasyona her zaman sahip olmayacakları gibi, elde ettikleri bilgileri de her zaman mantık kurallarına uygun biçimde değerlendiremeyebilirler.

Rasyonellik yaklaşımına yöneltilen eleştirilerin diğer bir kısmı da bu yaklaşımın, sadece kişisel çıkar dürtüsünü insan davranışlarını etkileyen tek etken olarak ele alınmasına yöneltilmiştir. Bu görüşe göre insan davranışını etkileyen sayısız etken vardır ve

bu etkenlerin bir kısmı, örneğin elcillik (alturizm); ihtiyaç içindeki kimselelere sadaka verme ve yardım etme gibi, kişisel-çıkar motifine aykırı etkenlerdir. Dolayısıyla rasyonel davranışın sadece kişisel çıkar duygusuna, dayandırılması gerçekçi bir davranış değildir. (Bu eleştiri için bkz: Etzioni, 1988.)

Birinci grup eleştirilerinin, yani kişilerin karar vermek için gerekli tüm enformasyonu toplayamayacakları ve mantıksal biçimde değerlendiremeyecekleri eleştirisi tam rasyonellik yerine "sınırlı rasyonellik" kavramının (bounded rationality) öne sürülmesine neden olmuştur. (Bazen bu yaklaşıma "eksik rasyonellik" (imperfect rationality) adı da verilmektedir. Ancak böyle bir rasyonellik anlayışı da esas itibarıyla, kişisel çıkar-rasyonellik ilişkisini red etmemiştir.

Bireylerin kişisel çıkar dürtüsü yanında toplumda saygınlık kazanmak gibi manevi hazlar elde etmek veya diğer insanları mutlu etmek gibi elcil motiflerin de dikkate alınmasını savunanlar rasyonellik kriterlerinin genişletilmesini isterler. Bu tür bir yaklaşımın da "genişletilmiş rasyonellik" (extended rationality) olarak adlandırılır.

Bu tartışmalar, rasyonellik ile ilgili literatürde geniş bir yer tutar. Neoklasik iktisat teorisinin, kişisel çıkara dayalı rasyonellik kavramını savunanlar, bu eleştirilere hak vermekle birlikte; kişisel çıkar kavramının kapsamını çok geniş olduğunu; diğer etkenlerin de bu kavram içinde düşünülebileceğini öne sürmektedir. Örneğin başkalarının fayda ve mutluluğuna önem veren elcil (alturist) bir yaklaşım da ,

özünde o kişilerin sempatisini ve güvenini kazanmak gibi, tamamen kişisel çıkar dürtüsüne dayalı bir davranış olduğunu savunan düşünürler de vardır. (Hammond, 1975, s.115-132)

Birey Davranışı Üzerindeki Sınırlar ve Rasyonellik

Yukarıdaki açıklamalarımızda, rasyonelliğin; belli koşullar içinde bulunan bireyi "karar verme özgürlüğüne tam olarak sahip olduğu" bir durum için ele aldık ve bireyin, kişisel değerlendirmeleri dışında hiçbir sınırlamaya tabi olmadığını varsaydık. Böyle bir varsayım, hem yukarıda "kişisel çıkar-görünmez el" ilişkisi ile ilgili teorik açıklamalar yönünden ve hem de gerçek dünya koşulları yönünden gerçekçi değildir. Bireyler, davranışları ile ilgili kararları çeşitli sınırlamalar altında almak zorundadır.

İnsan davranışı üzerindeki bu sınırlamaları iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci grup sınırlamalara "bireyden kaynaklanan sınırlamalar" adını verebiliriz. Bu gibi sınırlamalar, büyük ölçüde Smith'in öne sürdüğü "sempati" ilkesinden kaynaklanır ve bireyin kendi düşünce ve inançlarına dönüşüp, davranışlarına yön veren "ahlaki ilkeler" halini alır. Mill'in büyük önem verdiği "eğitim" in, bu ilkelerin hem sayıca çoğalmasında ve hem de bağlayıcılıklarının artmasında etkin bir rolü vardır.

İkinci grup sınırlamalar ise Bentham'ın önemini vurguladığı türden sınırlamalar olup "kurumsal sınırlamalar" diye adlandırılabilir. Kurumsal sınırlamalar, birey davranışını diğer bireyler üzerinde olumsuz etkiler yapmasını engellemek amacıyla, bazı ku-

rumlar tarafından getirilen sınırlar olup, bunların en önemlisi "yasalar"dır.

Bu iki grubun sınırlamanın rasyonellik ilkesi ile ilişkisi birbirinden farklıdır. Bireyden kaynaklanan ve kısaca "ahlâki ilkeler" diye adlandıracağımız sınırlar, rasyonellik ilkesi ile uyum içindedir. Çünkü ikisinin de ana kaynağı bireyin kendi düşünce ve çıkar sistemidir. Bireyin benimsediği bir ilke onun rasyonellik sınırlarını da çizeceği için, ikisi arasında herhangi bir çatışma söz konusu olmayacaktır.

Durum yasalar için büyük ölçüde farklı olacaktır. Yasalar, belli davranışları, devletin zor kullanma gücüne dayanarak sınırlayacak, hatta bazı hallerde tamamen imkânsız kılacaktır. Bu nedenle "rasyonellik" ile "yasalara uyum" arasında devamlı bir "gerginlik" söz konusu olacaktır. Bu durum yasaların yapılışı ve uygulanış biçiminin, toplumu oluşturan ve çeşitli çıkarları temsil eden birey tercihlerini yansıtmaması ölçüsünde daha da şiddetle kendini gösterecektir. Bentham'ın "iyi yasa" kavramını özenle neden vurguladığını, bu açıklamanın ışığında anlamak kolaydır.

Literatürde, yasalara uyum yönünden rasyonelliğin çeşitli tanımları yapılmışsa da (Hamlin, 1986, s.50-53) bu tanımların hiçbiri rasyonellikle yasaya uyum arasında bir çelişki olduğu gerçeğini göz ardı edememiştir. Biz bu tartışmalara girmeksizin doğrudan iktisat teorisinde konunun nasıl ele alındığına değineceğiz.

Yukarıda ayrıntılı biçimde incelediğimiz ve kişisel çıkar dürtüsüne dayanan Neoklasik iktisatın rasyonellik yaklaşımında bireyin yasa karşısında ne sorumluluğu ve ne de onlara uyma zorunluluğu vardır. Aksine yasa bireyin karar alma süreci üzerinde doğrudan hiç bir etkiye sahip değildir. Yasanın etkisi, dolaylı bir etki olup, bu da yasanın uygulanmaması halinde uygulanacak ceza tehdidini, birey davranışı "yasa dışı" kılmasından ve böyle bir davranışın maliyetini artırmasından ibarettir (Hamlin, 1986, p.53). Dolayısıyla neoklasik iktisatın rasyonellik yaklaşımına uygun davranan bir birey, yasaya değil, getirdiği ceza tehdidinde önem verecektir. Böyle bir durumda da yasa, birey davranışını toplumca kabul edilebilir bir davranışa dönüştürecek bir sınırlama olmaktan çıkar ve alternatif davranışlarının biçimlerinin maliyetlerini (dolayısıyla fiatlarını) değiştiren bir unsur haline dönüştürür.

Özetlemek gerekirse, altı çizilmesi gereken sonuç şudur: Neoklasik iktisatın rasyonelite anlayışı doğrudan doğruya kişisel çıkar dürtüsüne dayanır ve yasalar birey davranışlarının sınırları olarak değil, bireysel karar alma sürecinde, sadece, alternatif davranış biçimlerinin nisbi maliyetlerini (dolayısıyla fiatlarını) etkileyen bir unsur olarak yer alır.

Yozlaşmanın İktisadi Analizi

Kendisini "amoral", yani "ahlâki değer yargıları ile ilgisiz" sayan bir bilim dalı, yozlaşmayı nasıl analiz

eder ve önlenmesi için ne gibi çarelere önerebilir.

Bu zor konunun incelenmesine önce yozlaşmanın, yani devlet parasını çalma (ihtilas), rüşvet alma (irtikap) ve adam kayırma (iltimas) gibi davranışların niteliğini ve taraflarını belirleyerek başlamak yararlı olacaktır.

Yozlaşma diye nitelendirilen herhangi bir davranış, herşeyden önce bir "değişim" (mübadele) (exchange) işlemidir. Olayda bir alan (müşteri) bir de satan (kamu gücünü temsil eden kişi) vardır. Ancak değişim işlemini, piyasada meydana gelen değişim işleminden ayıran bazı özellikler vardır. Bunun başında gizlilik gelir. Gerçekleşen değişimi, alan ile satan arasında hiç kimseye haber vermeden, gizli olarak yapılır. Dolayısıyla potansiyel alıcı ve satıcılar arasında herhangi bir rekabet söz konusu değildir. Rekabet olmayınca, değişimin sayısal büyüklüğü (piyasa benzetmesini sürdürürsek, oluşan fiat) "karşılıklı monopol" (bilateral monopoly) piyasasında olduğu gibi belirsiz olup, tarafların pazarlık gücüne bağlı olarak şekillenecektir.

Söz konusu değişim bir "gönüllü değişim"dir. Bir başka deyişle gizlilik ve fiyatın belirsizliği özelliklerine rağmen yozlaşmayı yaratan değişim, tıpkı bir piyasada olduğu gibi tarafların isteği ile gerçekleşen bir alış-veriştir. Gerçi taraflardan birinin devlet gücünü temsil ettiği ve karşı tarafı bu güce dayanarak zorladığı düşünülebilirse de, karşı taraf istemezse, böyle bir işlem gerçekleşmez.

Bu gönüllü değişimde tarafların davranışı kişisel çıkar dürtüsü açısından benzerlik gösteriyorsa da, aslında

durum böyle değildir. Alan taraf kişisel çıkar dürtüsüyle hareket etmekte ve rasyonel davranmaktadır. Çünkü alıcı, ödemeyi kabul ettiği fiyatının (yani devlet gücünü temsil eden bireyin davranışı "risk-yüklenen kişi" (risk-taker) davranışı olup rasyonellikten uzaktır. Yüklendiği risk "gizli" olan işlemin açığa çıkma riskidir. Böyle bir risk gerçekleştiğinde makamını kaybetmek, tazminat ödemek ve hatta hapse girmek tehlikesi vardır. Ancak neoklasik bir iktisatçı soğukkanlılığı ile şunu da eklemek zorundayı: eğer işlemin fiyatı bu riskleri de karşılayacak kadar yüksek tutulmuşsa, devlet gücünü temsil eden kişinin de rasyonel davrandığını söylemek gerekir.

Alan taraf ile satan tarafın davranışları arasındaki bir diğer fark da böyle bir işleme girişmekteki amaçları yönünden ortaya çıkar. Alan taraf, kişisel çıkar dürtüsünü kapsadığı bütün maddi ve manevi çıkarları (büyük kâr elde etmek, başarılı bir iş adamı olmak, yeni yatırımlar yapmak, toplumda saygınlık kazanmak vs. gibi) optimize etmek amacındadır. Onun için yapılan yolsuzluk, sorunu yasal yollardan çözmek mümkün olmuyorsa, kariyerinin bir gereğidir. Devlet gücünü temsil eden kişi için ise yolsuzluk bir açgözlülük davranışından ibaret olup, mesleki kariyerinin devamı için gerekli değildir. Bu bize kişisel çıkar dürtüsü ile açgözlülük arasında, yukarıda değindiğimiz, önemli farkı göstermektedir. İş adamı davranışının; koşulları bilenler tarafından sempati ile karşılanacağını ümit edebilirse de, devlet temsilcisinin böyle bir beklentisi olmayacaktır.

Burada sorulması gereken soru şudur: Eğer bir yozlaşma oluşturan davranış taraflar arasında meydana gelen gizli ve gönüllü bir değişim ise, diğer fertleri neden ilgilendiriyor ve neden bir toplumsal sorun haline geliyor veya getiriliyor?

Bu soruya verilebilecek birinci cevap, yozlaşmanın, üretilen mal ve hizmetlerin fiyatını artırmasıdır. Gerçekten de yozlaşmada alan taraf yozlaşmanın fiyatını (ödediği bedeli) ürettiği mal ve hizmetlerin piyasaya arz fiyatını yükseltmek suretiyle sağlar. Son günlerde IMF ve OECD gibi kuruluşların; ihracat, ithalat ve ihalelerde yıllardan beri süren gelen yozlaşmayı birden sorun haline getirmesi, uluslararası ticarete şiddetli bir rekabetin ortaya çıkması nedeniyledir. Çünkü yozlaşmaya ödenen fiyatı, mal ve hizmet fiyatlarına yansıtacak gittikçe güçleşmekte ve bu nedenle uluslararası iş yapan firmaların kâr marjları azalmaktadır.

Yozlaşmanın toplum dikkatini çekmesine neden olan bir başka yönü, bu tür ilişkilerin yarattığı fiili tekeller (monopoly) dir. İşlemin gizliliği, satın alan tarafın bir süre sonra ait olduğu üretim veya hizmet dalında monopol gücüne sahip olmasına yol açmakta, bu da monopolün bütün olumsuz yönlerinin (sınırlı üretim ve yüksek fiyat) doğmasına neden olmaktadır.

Normal düzeyinde daha yüksek fiyat ve monopol gücü, ulusal ve uluslararası ekonomide kaynakların optimal dağılımını da olumsuz yönde etkilemekte, yatırımların yönü ve miktarı, bu tür yozlaşmanın mümkün olduğu alanlara kaymaktadır.

Bu saydıklarımız ve bunlara eklenecek diğer sebepler (gelir dağılımının bozulması, bölgeler arası eşitsizliğin artması ve enflasyonist baskıların doğması gibi) yozlaşmayı, alan ve satanların dışında kalan bireyler için ciddi bir sorun haline getirmektedir.

Öyleyse, şimdi de, şu soruyu sormak gerekiyor: Yozlaşmayı önlemek için ne yapmak gerekir? Tebliğimizin başında belirttiğimiz gibi alınması gereken tedbirlerin en önemlisi devletin asli görevlerine (savunma, adalet ve polis hizmetleri) döndürülüp küçültülmesidir. Çünkü devleti temsil eden kişilere, bireylerin ekonomik davranışları ile ilgili izin, onay, mali yardım, teşvik, tahsis, kontrol ve benzeri takdiri yetkiler vermek, yozlaşmanın temel sebebini oluşturmaktadır. Devlet faaliyeti, asli görevlerle (savunma, polis, adalet) sınırlandırıldığında yozlaşmanın ana kaynağı kurutulmuş olacaktır.

Ana konumuz olan birey davranışları yönünden ise çözüm Smith, Bentham ve Mill tarafından yapılan önerilen bir sentezinden bulunacaktır. Bireylerin onay ve sempatilerini serbestçe ortaya koymalarına imkân verecek önlemler alınmalıdır. Bunların başında gizliliği ortadan kaldıracak önlemlerin alınması gelir. Bunun için basın, radyo ve TV özgürlüğünün tam olarak sağlanması gerekir. Son skandalın ortaya çıkarılmasında yazılı ve görsel basının yaptığı büyük hizmetler unutulmamalıdır. Gizliliği ortadan kaldıracak bir başka önlem, söz konusu yasa dışı değişimde satın alan tarafın, yolsuzluğu ihbarı halinde bu yasa dışı değişime konu olan çıkarın gü-

ence altına alınacağı yolunda bir yasal güvenceye kavuşturulması olabilir.

Özgürlük ile birlikte bireylerin eğitimi de ele alınmalıdır. İyi bir eğitim ile sadece eleştiren, soran ve sorgulayan bireyler değil aynı zamanda kendisine emanet edilen devlet gücünü yasal sınırlar içinde uygulayacak kamu görevlileri yetiştirilebilir.

Toplumsal düzenin sağlanmasında yasaların oynadığı önemli rol de unutulmamalıdır. Ancak yasaların, bireylerin özgür ve doğal davranışlarını çok iyi analiz etmesi ve bu davranışlara aykırılığı en aza indirilmiş yasalar olması gerekir.

Kaynaklar

Arrow, K.J.; "Economic Theory and the Hypothesis of Rationality" İç. J. Eatwell ve diğerleri (Eds.) The New Palgrave: A Dictionary of Economics, (London: The Macmillan Press: 1987) s.69-75

Cooter R.-T.Ulen Law and Economics, (Illions: Scott, Foresman and Co.,1986)

Eker, A. (Ed) Politik Yozlaşma ve Şeffaf Yönetim Sempozyumu (Dokuz Eylül Üni. İİBF. Maliye Bölümü, İzmir 1994)

Etzioni, A.; The Moral Dimesion: Toward a New Economics (New York, The Fre press, 1988)

Güriz, A.; Hukuk Felsefesi (Ankara: A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını No.493,1992)

Hamlin, A.P.; Ethics, Economics and the state (New York: St. Martin's Press, 1986)

Hammond, p.;"Charity Alturism or Cooperative Egoism?" (İç.) E.S.Phelps (Ed.) Alturism, Morality

and Economic Theory (New York: Russel Sage Foundation, 1975)

Harris, J.W.; Legal Philosophies, (London: Butterworths, 1980)

Heilbroner, R.L.; The Essential Adam Smith (Oxford University Press, 1986).

Macridis, R.C.; Contemporary Political Ideologies (Boston: Little, Brown and co., 1986)

Posner, R.; The Economic Analysis of Law (1986, 3. Baskı)

Savaş, V.F., "Politik Yozlaşma sürecinde Refah Devletinden Minimal Devlete" iç. Eker. A. (Ed) 1994. S.188-205.

Savaş V.F.; İktisatın Tarihi (İstanbul: Avcıol Mat., 1997/B)

Savaş V.F.; Politik Yozlaşma ve Şeffaf Yönetim Sempozyumu Dokuz Eylül Üni. İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, İzmir 1994

Sen, A.; On Ethics and Economics (Oxford: Basil Black Well, 1987/B)

Sen, A.K.; "Rational Behavior" İç. J.Eatwell ve diğerleri (Eds) The New Palgrave: A Dictionary of Economics, (London: The Mavcmillan Press, 1987/a s.68-76).

Smith, A.; An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, E. Cannan (Ed) (New York: The Modern Library 1937).

Smith, A.; The Theory of Moral Sentiments ((London: A. Millar 1759). Biz bu kitabın Heilbroner, 1986 da verilen kısaltılmış baskısını kullandık. Metinde yer alan sayfa no. ları bu kısaltılmış metne aittir.